

Т.А. КОЦЬ, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики, Інститут української мови НАН України, вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: tetyana_kots@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4622-9559>

«СЛОВО ЛЕСІ УКРАЇНКИ ПОНАД ЧАСОМ»

Круглий стіл на відзначення 150-річчя від дня народження Лесі Українки

У 2021 році українська спільнота по-особливому вшановує знакову постать в історії літератури, мови, культури — Лесею Українку. Минуло 150 років від дня її народження, майже 140 років від того часу, як у національному просторі оприявнилося її естетичне слово... Утім інтелектуальна еліта і сьогодні потребує нового прочитання і ґрунтовного лінгвістичного аналізу мовотворчості Лесі. Очевидним є те, що на запитання її сучасника М. Драй-Хмари *«Чи доросли ми до розуміння тих скарбів ідейних і літературних, що залишила нам у спадщину Леся Українка»* однозначної відповіді за життя поетеси не було. Немає однозначної відповіді й тепер. Кожне покоління українців по-новому сприймає і осмислює її літературну й мовну спадщину.

11 лютого 2021 р. в Інституті української мови НАН України в мережевому режимі відбувся круглий стіл «Слово Лесі Українки понад часом». До наукового форуму долучилися понад 40 науковців із Києва, Дніпра, Луцька, Сум, Рівного, Харкова, чеського Оломоуца, польської Познані, свої доповіді виголосили 22 учасників — мовознавців, літературознавців, мистецтвознавців.

Наукове зібрання актуалізувало роль мовно-літературної творчості Лесі Українки в розвитку національної культури, в інтелектуалізації словника української літературної мови, утвердженні нових жанрово-стильових течій.

Цитування: Коць Т.А. «Слово Лесі Українки понад часом». Круглий стіл на відзначення 150-річчя від дня народження Лесі Українки. *Українська мова*. 2021. № 1 (77). С. 128—132.

Обговорення новітніх рецептивних практик сучасного лесезнавства відбулося в кількох сучасних аспектах. Насамперед гуманітаріїв України та Європи зацікавили проблеми відбиття мовної свідомості Лесі Українки в координатах загальної, національно-культурної та особистісної ідентичності.

Відкриваючи форум, директор Інституту української мови П.Ю. Гриценко в доповіді *«Недопізнана Леся Українка: про модель опису ідіолекту поетеси»* наголосив, що поетичне слово Лесі Українки і сьогодні звучить сучасно, а її мова близька та зрозуміла для всього українського простору. Він окреслив історію дослідження мовотворчості Лесі Українки в академічній науці в контексті різних культурно-політичних реалій відповідних часових періодів. Перспективи дослідження ідіостилу поетеси автор пов'язав із поглибленням семасіологічного аналізу лексики її творів та укладанням словника мови письменниці.

Індивідуально-авторську особливість мовомислення Лесі Українки **С.Я. Єрмоленко** (*«Лінгвософія мови Лесі Українки»*, ІУМ НАН України) узагальнила за допомогою лінгвостилістичної категорії «антитетичність», що відбилася в контекстному вживанні антонімів, поетичної фразеології і синтаксично-інтонаційних структурах. Доповідачка наголосила, що зафіксовані словесно-образні асоціації поетеси засвідчують взаємодію думки (розуму) і почуттів у вербалізації мовної картини світу. Як наголосила **Г.М. Сюта** (*«Лінгвоментальне поле життя і творчості Лесі Українки: долання і підтримування рецептивних стереотипів»*, ІУМ НАН України), для популяризації об'єктивного образу мовної особистості письменниці важлива зміна парадигми прецедентних висловів мисткині в сучасному освітньому процесі.

Учасники наукового діалогу зійшлися на тому, що показовими для мовомислення поетеси є мовно-естетичні знаки *Слово, Пісня, Мовчання*. Зокрема, семантико-асоціативний зміст, символічність лінгвокультуреми *Пісня* стали об'єктом доповіді **Н.С. Голікової** (*«Лінгвокультурема «пісня» в мовотворчості Лесі Українки»*, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара). У виступі **Р.Є. Жаркової** (*«А на устах слова, але не тії»: глибина мовчання у жіночому письмі Лесі Українки»*, Львівський національний університет імені Івана Франка) деталізовано множинність інтерпретацій *мовчання* як ядерного поняття мовотворчості поетеси.

Особливе поле уваги лесезнавців — епістолярна спадщина. У доповіді **Т.А. Космеди** (*«Елітарна мовна особистість Лесі Українки в дзеркалі її приватних листів»*, Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща) окреслено засади вивчення епістолярної спадщини поетеси, розкрито мовно-стилістичні особливості текстів листів, які віддзеркалюють спілкування мисткині з родиною та з культурними діячами кінця ХІХ — початку ХХ ст. **С.К. Богдан** (*«Вихована я в українській мові»: код до тайни творчості й особистості»*, Волинський національний університет імені Лесі Українки) наголосила на тому, що листування Лесі Українки та Олени Пчілки відбиває засади формування національної ідентичності поетеси в

проекції на суспільно-політичні умови доби її життя і творчості. Доповідка актуалізувала показові для ідіостилу Лесі Українки і в поетичній, і в епістолярній творчості мовно-естетичні знаки української культури.

Новим ракурсом є інтегративний підхід до вивчення мови Лесі Українки, розкодуванню інтенцій якої сприяє культурно-мистецька рефлексія. І пізнавальне, і естетичне значення мала співпрезентація фотохудожника **О.М. Харвата** та **Г.М. Вокальчук** (*«Міжнародний фотозжурналістський проєкт «Від Звягеля до Сурамі»*, Рівненський державний гуманітарний університет), які зібрали світлини з місць, якими колись подорожувала Леся Українка. Підготовлений до видання фотоальбом відповідає хронології життя і творчості поетеси й охоплює широку географію України та Європи: Львів, Чернівці, Полтава, Крим, Білорусь тощо. Світлини задокументовують вигляд історичних місць, подій, пам'ятників архітектури, ілюстрацій до творів Лесі Українки, краєвидів нашого часу.

Не обійшли увагою учасники форуму й постать Лесі Українки в кіномистецтві, яке відкриває сторінки життя мисткині в дії. Так, **С.В. Тримбач** (*«Іду до тебе»: Поет про Поета. Фільм М. Мащенко та І. Драча в контексті дискусій про актуальність міфологічного дискурсу»*, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського) у доповіді виклав історію створення фільму про Леся Українку в 60-х рр. ХХ ст., над яким працювали Р. Сергієнко (учень О. Довженка) та І. Драч. Лейтмотивом кінострічки, яку кваліфіковано як драму ідеалізму та віри, були стосунки Лесі Українки та С. Мержинського. Водночас **А.Ю. Ганжа** (*«Лінгвальний контент сучасної кінодокументалістики про Леся Українку»*, ІУМ НАН України) окреслила лінгвософські засади декодування документального кінотексту як різновиду гетерогенних текстів. Рецепцію та аналіз лінгвальних і нелінгвальних кодів кінотексту стрічок «Великі українці. Леся Українка» (2007), «Вір мені» (2005), «Леся Українка. Місія» (2011) спроектовано на специфіку реалізації мовних маркерів інфотейнменту.

Не менш знаковий фрагмент української культури — сценічне втілення мовно-літературної творчості Лесі Українки. Закордонні учасники наукового діалогу — **А.М. Архангельська** та **Р. Мерзова** (*«Творчий доробок Лесі Українки в чеських перекладах та сценічних інтерпретаціях»*, Університет ім. Ф. Палацького в Оломоуці, Чехія) — наголосили на тягlostі традиції перекладати твори поетеси на чеську мову. Зокрема йшлося про найбільшу популярність у Чехії драми «Лісова пісня».

Полікультурний, міждисциплінарний вимір мовно-літературної творчості Лесі Українки — особливість виступу **Т.І. Гундорової** (*«Блакитна троянда» Лесі Українки крізь призму психіатрії»*, Інститут літератури ім. Тараса Шевченка НАН України). Творча особистість поетеси постала в контексті її інтелектуального виміру та увиразнення обізнаності мисткині з новітніми філософськими і психологічними напрямками світової науки свого часу, що відбиває текст драми «Блакитна троянда».

Застосувавши до аналізу поетичних текстів Лесі Українки актуальний у сучасному літературознавстві тілесно-міметичний метод, **О.О. Маленко**

(«Леся Українка «дух VS тіло» (лінгвопоетична інтерпретація)», Харківський національний педагогічний університет ім. Г. Сковороди) інтерпретувала через аналіз лексико-граматичної організації творів письменниці її образ не як мужньої та незламної людини, а як особистості емоційно вразливої, чуттєвої, життєлюбної, пристрасної, яка сприймає світ не крізь дух, а тіло як найперший атрибут біологічного існування.

Кілька доповідей об'єднала проблематика лінгвософської рецепції текстів Лесі Українки. У дослідженні **С.П. Бибик** («Лінгвософія “рабства — свободи” у драмі Лесі Українки «В катакомбах», ІУМ НАН України) запропоновано стилістичний аналіз драми Лесі Українки «В катакомбах». Лінгвософський підхід представлено як проєкцію «теми — основної думки — проблематики», особливостей соціального та світоглядного конфліктів на мовну основу твору. Наголошено на лексико-граматичних проявах взаємодії «високого», «нейтрального» та «низького» реєстрів за переваги перших двох. У зв'язку з цим диференційовано комунікати з теологічною, євангелізованою і повсякденно-побутовою стилістичною семантикою. Доповідачка наголосила, що потрактування прецедентних феноменів у Лесі Українки відповідає авторській стратегії вираження суспільно-політичної позиції інтелігента в імперській Росії кінця XIX — початку XX ст., актуалізації конфліктності між міфологічним — теологічним та конкретно-практичним світоглядами.

Ця ж проблема рецепції концептів Святого Письма в мовотворчості Лесі Українки зацікавила **Т.А. Коць** («Національні й релігійні цінності кінця XIX — початку XX ст. у поетичному слові Лесі Українки», ІУМ НАН України), яка особливу увагу звернула на протиріччя сакральності й раціональної та емоційної оцінності біблійних понять та ідеї національного відродження, а також визначила семантико-стилістичний потенціал мовних засобів (абстрактних назв почуттів, позитивнооцінної та негативнооцінної лексики) на позначення ціннісних домінант християнства і національної ідентичності.

Завдяки виступам **Н.О. Данилюк** («Мовний образ Криму в поезії Лесі Українки», Волинський національний університет імені Лесі Українки) та **Н.О. Яценко** («Лінгвософія України в драматичній поемі Лесі Українки «Боярина», ІУМ НАН України) представлено культурні зрізи її мовотворчості — історичний та художньо-просторовий. При цьому наголошено на ролі творчості Лесі Українки в розвитку поетичної семантики української літературної мови.

У доповіді **Л.В. Кравець** («Мова науково-публіцистичних статей Лесі Українки», Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II) засвідчено перехід стилю мисткині від народництва до модернізму в осмисленні літературної традиції, мовних особливостей, освітнього та мовного просторів України відповідно до культурно-історичних умов доби.

Традиційний рівневий підхід до мови творів Лесі Українки уможливив жанрово-стильову диференціацію граматичних явищ (доповідь **К.Г. Городенської** «Семантико-синтаксична специфіка вокатива в ідіолекті Лесі Українки», ІУМ НАН України), детальний аналіз правописного вдосконалення

письменницького тексту (виступ *Г.О. Гаджилової* «Мова н'єс Лесі Українки і сучасна літературна норма», Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України).

Як проміжний підсумок було сприйняте узагальнення *Л.В. Голоюх* («Дослідження ідіолекту Лесі Українки в наукових працях викладачів Волинського національного університету імені Лесі Українки», Волинський національний університет імені Лесі Українки), яка виокремила основні напрями дослідницької діяльності лінгвістів-лесезнавців — історичний, діалектологічний, лексикологічний, лексикографічний тощо.

Інтегративність наукової атмосфери, сучасність інтерпретативних підходів та оцінок мовно-літературного, епістолярного, науково-публіцистичного доробку Лесі Українки посприяли осмисленню ролі її спадщини в утвердженні культурно-мистецького простору сучасної України, стали поштовхом до оновлених інтерпретацій її текстів.

Хроніку отримано 17.02.2021

Tetiana Kots, Doctor of Philological Sciences,
Senior Researcher of the Department of Stylistics, Language Culture and Sociolinguistics,
Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine
4 Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: tetyana_kots@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4622-9559>

“LESIA UKRAINKA’S WORD TRANSCENDING TIME”

A linguistic forum celebrating the 150th anniversary of Lesia Ukrainka’s birthday

Understanding of Lesia Ukrainka’s linguistic creativity at the forum is connected with the analysis of aesthetic weight, sacredness, rational and emotional evaluation of her poetic vocabulary, in precedent comprehension of her literary heritage, in determining her role in establishing cultural and artistic space of modern Ukraine.

Keywords: *linguistic forum, report, linguistic creativity, history of literary language.*